

EPERJESI ZOLTÁN
MAGYARORSZÁG CSATLAKOZÁSA
AZ EURÓPAI UNIÓHOZ

I. AZ EURÓPAI UNIÓ TÁMASZTOTTA GAZDASÁGI ÉS TÁRSADALMI
KIHÍVÁSOK

Magyarország európai uniós csatlakozását elsősorban gazdasági szempontból kívánom vizsgálni. A csatlakozási folyamat történeti ismertetésétől a jelen tanulmányban eltekintek. Értekezésem célja, hogy ismertessem a magyar gazdaság azon területeit, amelyek Magyarország versenyképességének erősítése szempontjából elsőrendű prioritással bírnak, és fejlesztést igényelnek.

Az Európai Unió regionális és strukturális politikájával a tagállamok közti gazdasági és társadalmi különbségek csökkentését, a kohézió és az egységes európai életszínvonal megvalósítását támogatja. Magyarország az Európai Unióhoz történő csatlakozásával részesévé vált e támogatási és fejlesztési politikának, amely segítséget nyújt az elmaradott régióknak, támogatja az emberi erőforrások fejlesztését, a környezetvédelmi és infrastrukturális beruházásokat. Az Európai Unió Strukturális és Kohéziós Alapjainak hatékony és jól időzített felhasználása kulcsfontosságú a magyar gazdaság fejlődésének és az európai gazdaság versenyképességének előmozdítása szempontjából.

Általánosságban elmondható, hogy az uniós csatlakozás következtében a verseny erősödni, a fogyasztói vásárlóerő pedig várhatóan növekedni fog a kelet-közép-európai országokban (utóbbi tekintetében lásd a táblázatot, amelyből jól

kivehető, hogy az EU-hoz a 2004-es bővítés előtt csatlakozó viszonylag szegény országok életszínvonalát milyen pozitívan befolyásolta az uniós csatlakozás), így bővülni fog a minőségi termékek és szolgáltatások piaca.

Egy főre jutó adózott jövedelem (EUR)	1991	1996	2001
Írország	9 290	12 990	22 270
Spanyolország	7 787	10 600	13 700
Görögország	6 213	9 020	11 160
Portugália	5 920	7 570	10 000
Szlovénia	5 297	5 176	7 071
Csehország	1 364	2 607	3 591
Lengyelország	1 119	2 087	3 540
Magyarország	1 650	2 262	3 199

Forrás: Eurostat: OECD: Economist Corporate Network 2002. december

Az eddigi tapasztalatok ugyan azt mutatják, hogy a csatlakozás ténye alapvetően nem érzékelhető a kezdeti időszak mindennapjaiban, a belső határok megszűnése ugyanakkor lehetőséget biztosít Magyarország számára, hogy logisztikai központként betöltött szerepét tovább erősítse az unióban, mint kapu kelet irányába. Magyarország ugyanolyan hídfő szerepet tölthetne be az országtól keletre fekvő országok irányába, mint amilyen szereppel Ausztria rendelkezett a kelet-közép-európai szocialista rendszerek összeomlását követően.

ÁLTALÁNOS HELYZETKÉP A MAGYAR GAZDASÁG HELYZETÉRŐL AZ EURÓPAI UNIÓHOZ TÖRTÉNŐ CSATLAKOZÁST KÖVETŐEN

Magyarország teljes jogú EU-tagsága tovább erősíti a befektetők biztonságát a gazdasági környezet kiszámíthatóságának és stabilitásának növekedésén keresztül.

Magyarország jogrendje összhangban van az EU Közösségi Vímányaival (acquis communautaires), amely rendszerhez való tartozás jelentős mértékben megkönnyíti az integrációt. Számos a magyar vállalkozások uniós felkészültségét elemző tanulmány mutatott rá, hogy vállalati szempontból leginkább a multinacionális cégek készültek fel a csatlakozásra. A fokozott versenyhelyzetből fakadó felzárkózási kényszer következményeként egyre több a multinacionális cégek alvállalkozójaként működő vállalat teljesíti az EU-normák támasztotta

követelményeket. A magyar vállalatoknak ugyanakkor szem előtt kell tartaniuk, hogy a csatlakozás következtében a rendelkezésükre álló állami támogatások és a kedvezményes adórendszer nyújtotta lehetőségek fokozatosan megszűnnek és a fennmaradó néhány támogatást és kedvezményt szigorú korlátozásnak vetik alá.

Számos ágazat, amely saját szabályozással rendelkezik – például a gyógyszeripar, a szállítás, a járműgyártás, a pénzügyi ágazat – radikális változáson fog keresztül menni az előállított termékek piacra vitelének módjában, mert meg kell felelniük az új pénzügyi és jogi szabályozásoknak, illetve az új gazdasági környezet elvárásainak. A pénzintézetek számára, például, hozzáférhetőbbé válnak az európai pénzpiacok, de az európai normák teljesítése érdekében erősíteniük kell a pénzügyi ellenőrzést és az egyes szakterületek szabályozását. Az országhatárok megszűnése és az áruk szabad áramlása jelentősen megkönnyíti és felgyorsítja a tagállamok közti áruszállítást és forgalmazást, így ezek a tevékenységek jelentősen olcsóbbá válnak. Az új tagállamokban élő fogyasztók, egyébként, ugyanazokkal a jogokkal rendelkeznek, mint a korábban csatlakozott tagállamok fogyasztói, így a hazai exportőröknek összhangba kell hozniuk az általuk biztosított szavatosságot az unióban biztosított szavatossággal is.

A XXI. század gazdaságainak fejlődésénél két alapvető szempontot kell figyelembe venni:

az ipar (szolgáltató- és gyáripar) csak a piac igényei által vezérelve fejleszthető, valamint a termékekben és szolgáltatásokban a tudástartalom rohamosan növekszik. „A versenyelőnyön alapuló gazdaság már nem csupán a termékek vagy szolgáltatások versenyképességén alapszik. Sokkal inkább az emberek és cégek folyamatos továbbképzésétől függ, valamint attól, hogy képesek vagyunk-e a versenytársakat megelőzni az elengedhetetlen tudás kiaknázásában.”¹ – ennek tudatában célszerű a magyar gazdaság fejlődését vezérlő stratégiát az európai törekvésekkel harmonizálni.

Magyarország számára alapvető kérdés a versenyképesség növelése. A gazdaságélénkítő programok mellett azonban a szemléletváltásra is komoly szükség van. Továbbá látnunk kell azt is, hogy a gazdaság versenyképessége önmagában nem növelhető magának az országnak, a közszolgálati szférának és a szociális ellátórendszernek a fejlesztése nélkül. Sem a gazdaság, sem egy iparág vagy cég önmagában nem lehet versenyképes, ha az ország „szoft és hard infrastruktúrája” nem az.²

¹ Idézet a Gyáriparosok Európai Kerekasztalának (ERT) üzenetéből, amelyet az Európa Tanács 2003. márciusi üléséhez intéztek „Az európai kihívás” címmel. (Célegyenesben Magyarország sikeres integrációja, a magyar EU Bővítési Üzlet Tanács ajánlásai 2003. p. 42.)

² Célegyenesben Magyarország sikeres integrációja, a magyar EU Bővítési Üzlet Tanács ajánlásai 2003. p. 4.

Magyarország erőforrásokban való ellátottságát figyelembe véve az innovatív iparágakra, a tudásalapú gazdaság megteremtésére kell koncentrálni. Vannak olyan speciális területek, amelyek az ország földrajzi elhelyezkedéséből adódóan előnyt élveznek. Ezek az előnyök ugyan nem válnak globális versenyelőnyvé, regionális szinten viszont mindenképp kiaknázhatók. Ilyen versenyelőnyök rejlnek például a logisztikai szolgáltatások fejlesztésében és a transzformációs know-how, azaz a piacgazdaságra történő átállás tapasztalatainak, tanulságainak exportálásában. Értékesíthető a piacgazdaságra történő átállás folyamatának ismerete, amely Magyarországon korábban kezdődött, mint a keletebbre fekvő országokban.

Magyarország már nemcsak tökebefogadó, hanem tökekihelyező ország is. Fokozott hangsúlyt kell helyezni a magyar vállalatok (OTP, Mol, Richter, terjeszkedő közép vállalkozások) strukturált, célirányos gazdaságpolitikai eszközökkel történő segítésére és politikai támogatására, annak érdekében, hogy a magyar gazdaság súlya az egyesült Európában – akár a méretét meghaladóan is – regionális szinten számottevő legyen.

A gazdaság részletes elemzése mellett komoly figyelmet kell fordítani a közigazgatás hatékonyságát elősegítő reformokra, amelyek elengedhetetlen előfeltételét képezik az ország versenyképességének növelésének. Az üzleti világ és a közigazgatás között jelentős szemléletbeli különbség van. Számos olyan technika, gyakorlat, tapasztalat létezik az üzleti világban, amely tökéletesen adaptálható lehetne a közigazgatásban, hogy elősegítse annak hatékony működését. Az Egyesült Államokban a fejlődést segítő, általános gyakorlat a kormányzat és az üzleti világ vezetése közötti átjárás. Magyarországon ez eddig csak kényszerpályaként volt jelen, és nem a tudatos fejlesztés részeként: Egészen napjainkig ritka jelenségnek számít, hogy sokéves tapasztalattal rendelkező vállalati szakemberek a közigazgatásban is szerencsét próbálnának. Ezen a tendencián mindenképp változtatni kellene annak érdekében, hogy a különböző szektorokban szerzett gyakorlati tudás elő tudja segíteni az adott terület hatékony szabályozását. A közigazgatás területén mindenképp el kell érni a teljesítmény-centrikus szemléletre való áttérést. A humán erőforrás fejlesztése mindenképp kívánatos lenne a korszerű, elméleti tudást kiegészítő, tapasztalati tudás továbbadásával. A szolgáltatóorientált államigazgatás megszervezése elengedhetetlen követelmény.

Az Európai Unióhoz való csatlakozásunkkal kiemelt szerep jut továbbá a környezetvédelemnek. Magyarország környezetvédelmi követelményrendszere lényegében megegyezik az uniós tagállamokéval. Az EU-jogszabályok konkrét átvételének azonban mégis lesz pozitív hatása, ami abban a szemléletváltásban fog megjelenni, hogy az utólagos védekezés helyett

a megelőzésre helyeződik át a hangsúly. Fontos Magyarország elkötelezettsége a regionális együttműködés mellett is, hiszen a szennyezés nem áll meg az országhatároknál. Ráadásul a Magyarország környezetbiztonságát érintő külső kockázatok mértéke az egyes környezeti elemeknél különösen nagy – például folyóvizeink 96%-a a határon túlról ered. A sikeres csatlakozásnak velejárója a környezetvédelmi és vízgazdálkodást érintő beruházások támogatása – kiemelten nagy, például, a lemaradás a települési szennyvizek elvezetése, összegyűjtése és tisztítása területén.

A környezetvédelmi ráfordítások nemcsak a környezetvédelmi célok megvalósítását szolgálják, hanem egyúttal a modernizációt, az innovációkon keresztül a magyar gazdaság versenyképességének növelését, a munkahelyek számának bővülését és az életminőség javítását is elősegítik.

II. VÁLLALATKATEGÓRIÁK A MAGYAR GAZDASÁGBAN

A második fejezetet az Európai Unió mikro-, kis- és középvállalkozásokra vonatkozó fogalom-meghatározásának ismertetésével kezdem: Azokat a vállalkozásokat tekintik középvállalkozásoknak, amelyek összes foglalkoztatott létszáma 250 főnél kevesebb és az éves nettó árbevétele legfeljebb 40 000 000 EUR vagy mérlegfőösszege legfeljebb 27 000 000 EUR és a vállalkozás megfelel a függetlenség kritériumainak. A definíció szerint kisvállalkozás az a vállalkozás, amely összes foglalkoztatottjának létszáma 50 főnél kevesebb és az éves nettó árbevétele vagy mérlegfőösszege legfeljebb 10 000 000 EUR és a vállalkozás megfelel a függetlenség kritériumainak. A kisvállalati körön belül megkülönböztetik a mikrovállalkozásokat is, amelyek összes foglalkoztatott létszáma 10 főnél kevesebb, illetve éves nettó árbevételek vagy mérlegfőösszegük nem haladja meg a 2 millió EUR-t. Független vállalatok azok a vállalatok, amelyekben egy vagy több vállaltnak külön-külön vagy együttesen sincs 25%-ot meghaladó részesedése tőke, illetve szavazati jog alapján. A 25%-os küszöbértéket meghaladó részesedés esetén a vállalkozás nem minősíthető kis- és középvállalkozásnak. A szabály két kivételt ismer el: ha nyilvánosan működő befektetési társaság, kockázati tőketársaság, illetve intézményi befektető bír a küszöbérték feletti részesedéssel, azonban ezen részesedés sem önmagában, sem együttesen nem biztosít döntő befolyást a vállalat tekintetében; ha a vállalat tőkéje oly módon került felosztásra, hogy nem határozható meg pontosan, ki a részesedés tulajdonosa és a vállalat nyilatkozata szerint jogosan feltételezhető, hogy egy vagy több vállalatnak külön-külön vagy együttesen sincs 25%-ot meghaladó részesedése tőke illetve szavazati jog alapján.³

³ http://www.gkm.gov.hu/balmenu/kiseskozepvallalkozasok/_jogszabalyok/kkv2_jog_euaj.html

Az alábbiakban a hazai vállalatkegóriák gazdaságban betöltött szerepét és pozícióját mutatom be.

A nemzetközi vállalatok jelentőségét és meghatározó gazdasági szerepét Magyarországon az elmúlt több mint tíz év vitathatatlanul bebizonyította. Az alacsony hozzáadott értékű ipar jelenléte várhatóan csökkenni fog, és helyét átveszi a bonyolultabb, magasabb technológiai színvonalú termelés. Az ipari termelésben eltolódás következik be a nagyobb értékteremtés irányába. A tőkebehozatal fajlagosan bizonyára kevesebb lesz, de technológiai jelentősége nőni fog. A csatlakozást követő időszakban a kisebb, rugalmasabb nemzetközi vállalatok nagyarányú megjelenésével lehet számolni, elsősorban a szolgáltató-ágazatban. A nemzetközi technológia magyarországi elterjedésének meghatározó katalizátora lehet egy professzionális iparpolitika.

A 2002. év végén a foglalkoztatottak közel 43,2%-a dolgozott nagyvállalatnál, míg a mikrovállalkozások részesedése 20%, a kisvállalkozásoké 18,6%, a középvállalkozásoké pedig 18,2% volt.

AZ ÖSSZES FOGLALKOZTATOTT MEGOSZLÁSA VÁLLALATI
MÉRETKATEGÓRIÁNKÉNT (2000-2002)

	2000	2001	2002
Mikrovállalkozás	19,0%	19,4%	20,0%
Kisvállalkozás	19,9%	18,9%	18,6%
Középvállalkozás	22,1%	19,0%	18,2%
Nagyvállalkozás	39,0%	42,8%	43,2%
Összesen	100,0%	100,0%	100,0%

Forrás: Az adóbevallások adataiból származó APEH 2002.

** Egyszeres és kettős könyvvitelt vezető, értékelhető bevallást adó vállalkozások.*

Egy KSH által publikált tanulmány a hozzáadott érték és a foglalkoztatottak számának megoszlására számított adatokat a három nagyságkategóriánál egybevetette a munkatermelékenység összehasonlítása érdekében. Ezek szerint a magyar gazdaságban az átlagot 100 százaléknak véve a kis-, a közép-, és nagyvállalati csoportban 84-88-130 százalékos értékeket kaptak, az EU-ban 62-108-150 értékeket.⁴

Az Európai Unióban már több innovációs felmérés látott napvilágot, Magyarországon a KSH végzett próbafelmérést a feldolgozóiparban. Ezek alapján a termék- és eljárás-innovációt bevezető vállalatok aránya Magyarországon a

⁴ Becsky Róbert: KSH 2002 – Kis- és középvállalkozások a magyar gazdaságban.

három nagyságkategóriában a következő volt: kisvállalatok 19, középvállalatok 38, nagyvállalatok 64 százalék. Ugyanezek az adatok az EU-ban: 44-58-79 százalék.

Az alábbi táblázat adataiból jól látható, hogy a hazai kis- és középvállalkozások több, részben más területen is le vannak maradva az európai uniós átlagtól: A nagyvállalkozások exportértékesítésen belüli aránytalanul magas súlya egyértelműen jelzi a kis- és középvállalati szektor lemaradását.

Megnevezés	Bruttó hozzáadott érték Magyarországon	Bruttó hozzáadott érték az EU-ban	A teljes exportértékesítés megoszlása Magyarországon	A teljes exportértékesítés megoszlása az EU-ban
mikrovállalkozás	11,50%	13%	4,40%	6%
kisvállalkozás	11,50%	16%	4,20%	13%
középvállalkozás	13,90%	19%	9,90%	16%
nagyvállalkozás	63,10%	52%	81,50%	65%

Forrás: APEH adatok 2002.

A 2002. évben a mikro- és kisvállalkozások részesedése az exportértékesítésből a 2000. évhez képest kis mértékben (0,8 százalékponttal, illetve 1,2 százalékponttal) növekedett, míg a középvállalkozások részesedése ez idő alatt 2 százalékponttal csökkent. A nagyvállalkozások részesedése az exportból a vizsgált évek során alig változott, 2002-ben 81,5% volt. Az export meghatározó hányadát a vámszabad területeken működő nagyvállalatok adják. Az adatok azt mutatják, hogy továbbra is folytatni kell a kis- és középvállalkozások támogatását nemzetközi versenyképességük növelése érdekében.

AZ EXPORTÉRTÉKESÍTÉS MEGOSZLÁSA VÁLLALATI MÉRETKATEGÓRIÁNKÉNT (2000-2002)

	2000	2001	2002
Mikrovállalkozás	3, 6%	4,5%	4,4%
Kisvállalkozás	3, 0%	4,3%	4,2%
Középvállalkozás	11,9%	9,8%	9,9%
Nagyvállalkozás	81,6%	81,4%	81,5%
Összesen	100, 0%	100,0%	100,0%

Forrás: APEH adatok 2002. Az adóbevallások adataiból számolva

** Csak a kettős könyvvitelt vezető bevallást adó vállalkozások.*

Az export árbevételhez viszonyított arányában például jelentős hátrányban vannak a hazai kis-és középvállalkozások az EU átlagához képest. A hozzáadott érték/foglalkoztatott arány jóval meghaladja Magyarország értékeit. (Az illető és további adatokért lásd a táblázatot).

AZ EURÓPAI UNIÓ ÉS MAGYARORSZÁG VÁLLALKOZÁSAINAK
NÉHÁNY ÖSSZEHASONLÍTÓ MUTATÓJA

EU-2000 Mo.-2001		mikro	kis	közepes	KKV együtt	nagy	összes
A vállalkozások száma (ezer db)	EU-19*	19 040	1 200	170	20 415	40	20 455
	Mo.	658	21	8	687	4	691
Foglalkoztatottak száma (ezer fő)	EU-19	41 750	23 080	15 960	80 790	40 960	121 750
	Mo.	1 150	412	452	2 014	976	2 990
Átlagos méret (fő)	EU-19	2	20	95	4	1 020	6
	Mo.	2	20	56	3	266	4
Árbevétel/ Vállalkozás (millió euró)	EU-19	0,2	3	24	0,6	255	1,1
	Mo.	0,03	0,6	3,5	0,09	26,2	0,2
Export aránya az árbevételben (%)	EU-19	7	14	17	13	21	17
	Mo.	5	8	14	9,9	32	23
Hozzáadott érték/ foglalkoztatott (1000 euró/fő)	EU-19	40	75	105	65	115	80
	Mo.	3	8	15	5,8	26	14
Munkaerőköltség/ hozzáadott érték (%)	EU-19	66	66	58	63	49	56
	Mo.	63	66	58	62	46	52
Arányok							
Átlagos méret	Mo./ EU-19	0,87	0,98	0,59	0,73	0,26	0,72
Árbevétel/ vállalkozás	Mo./ EU-19	0,16	0,20	0,14	0,15	0,10	0,21
Hozzáadott érték/fő	Mo./ EU-19	0,08	0,11	0,14	0,09	0,23	0,17
Munkaerőköltség/ hozzáadott érték	Mo./ EU-19	0,95	1,00	1,01	0,98	0,95	0,93

*Forrás: Observatory of European SMEs 2002, No. 2., SMEs in Europe, including a first glance at EU Candidate Countries és az APEH adatai alapján számolva
Eu-19: A 15 tagállam + Izland, Liechtenstein, Norvégia és Svájc

A 90-es években a multinacionális cégek alacsony költségszintű országokba való elmozdulása volt megfigyelhető. A multinacionális cégek zöldmezős beruházásokba fogtak, vagy régi gyártóbázisokat vásároltak meg. Pénzügyi és lobbyerejük segítségével meg tudtak birkózni ezen időszak politikai és pénzügyi kockázataival egyaránt. A KKV-k nem tudták felvállalni ezeket a kockázati tényezőket. Gyakori jelenség a kis- és középvállalkozások körében az úgynevezett egy lábón állás, azaz megelégednek azzal, hogy egy multinacionális cég beszállítói legyenek, amely következtében túlzott függőség alakul ki. A kis- és középvállalkozóknak arra kell törekedniük, hogy a hazai multinacionális cégekkel fenntartott kapcsolatok tapasztalatait az adott szektor szabályozásának komolyabb betartásán, a munkafolyamatok szakszerű dokumentálásán és a hatékony minőségbiztosítási rendszerek bevezetésén keresztül kamatoztassák a külpiacokon is, hogy ezáltal a multinacionális cégek globális beszállítóivá válhassanak. Így egy-egy multinacionális vállalatcsoport több országban lévő, különböző gyáregységébe is szállíthatnak. A több lábón állás a kockázatok diverzifikálásán keresztül növekvő biztonságot és jövőt jelent.

Általánosságban elmondható továbbá, hogy az Európai Unióhoz történő mielőbbi felzárkózás érdekében elsőrendű gazdasági prioritás, hogy az EU fejlesztési forrásai nyújtotta lehetőségeket a legteljesebb mértékben fel lehessen használni.

III. A MAGYAR GAZDASÁG TRANSZFORMÁCIÓJÁNAK ELEMZÉSE

Az értekezés harmadik fejezetében részletekbe menően foglalkozom Magyarország kereskedelmi relációinak alakulásával, illetve a gazdasági struktúra változása következtében beállt változásokkal. A gazdasági struktúra megváltozása mindig mélyreható társadalmi változásokat indukál. Gondoljunk csak a II. világháború után a szovjet érdekszférába kerüléssel az ország addigi gazdasági struktúrájának erőszakos eszközökkel történő drasztikus átalakítására és a szovjet modellen alapuló nehézipari fejlesztések elsőrendű gazdaságpolitikai célkitűzésként való definiálására. A gazdaság minden részére kiterjedő kollektivizálás nagyon jelentős károkat okozott a vállalkozói szemlélet és a tulajdonosi felelősség elorvasztásával.

A rendszerváltás legjelentősebb következménye volt a demokratikus többpártrendszer bevezetése és a piacgazdaságra történő átállás. Piacgazdasági keretek között, a fejlett országokkal folytatott gazdasági kapcsolatokat már nem lehetett az elavult, versenyképtelen termelési struktúrára alapozni. A gazdaságtalanul működő, a nyugati piacokon nagyrészt versenyképtelen termékeket gyártó mamutvállalatok bezárása és a fejlett nyugati országokból

érkező multinacionális vállalatok akvizíciói és zöldmezős beruházásai jelentős mértékben átalakították a magyar gazdaság szerkezetét.

A bányászat és a nehézipari ágazatok egyre inkább visszaszorultak, teret engedve a Nyugatról érkező korszerű feldolgozóipari cégeknek, amely cégek bejövetelekkor elsősorban a nyugat-európai országokhoz viszonyított alacsony költség szintet, a képzett és olcsó munkaerőt, az állam nyújtotta adózási kedvezményeket, valamint a kedvező akvizíciós és piacszerzési lehetőségeket tartották vonzóknak.

A gazdasági átalakulás nagyon jelentősen megváltoztatta a kereskedelmi relációkat és az export-import szerkezetét. A magyar gazdaság struktúrája mára jóformán teljesen leképezi a fejlett ipari-szolgáltató államok gazdasági struktúráját. A szolgáltatások GDP-részaránya hazánkban is eléri a 60%-ot.

Az ország versenyképességének szempontjából nélkülözhetetlen, hogy átálljon a tudásalapú, szolgáltatásokon alapuló gazdasági modellre. A tudásalapú gazdaság megteremtése jelenti a további fejlődés zálogát, ugyanis Magyarország nem rendelkezik jelentős mennyiségű kitermelhető ásványkincssel. Az említett célok megvalósítása komoly beruházásokat igényel, elsősorban a szolgáltatásorientált gazdaság alapját képező humán erőforrás és infrastruktúra fejlesztés területén. Az életen át tartó tanuláson alapuló gazdasági koncepció komoly alkalmazkodó-készséget igényel a társadalom részéről. A koncepció megvalósítását az államnak kell koordinálnia az általa kidolgozott hosszú távú stratégiai tervezés irányvonalaival alapján. A humán erőforrás fejlesztése érdekében az államnak különböző kedvezményekkel kellene ösztönözni a vállalati továbbképzéseket, illetve egyeztető fórumokat kellene létrehozni az egyetemek, kutatóintézetek és nagyvállalatok között.

Az alábbi táblázatok elemzése segítségével megállapítható, hogy milyen mélyreható változások következtek be a magyar gazdaság struktúrájában a tervgazdaságból a piacgazdaságra történő átállás következtében az elmúlt másfél évtizedben.

A szektoronkénti foglalkoztatottságot szemléltető táblázatból jól látszik, hogy drasztikus visszaesés következett be a bányászat területén. A mezőgazdasági dolgozók száma 1995 óta 27%-kal esett vissza, ami szintén arról árulkodik, hogy a hagyományos mezőgazdasági és ipari ágazatok rovására egyre inkább a szolgáltató szektorban erősödik a foglalkoztatottság. Az iparon belül egyedül az építőipar területén figyelhető meg dinamikus növekedés, amely az ország fejletlen infrastruktúrájának hálózatának fejlesztésére és bővítésére vezethető vissza.

Szektoronkénti foglalkoztatottság 2003.			
	1000 fő	1995=100	%-os arány
Mezőgazdaság	215	73	5,50
Bányászat	13	38	0,30
Feldolgozóipar	926	109	23,60
Villamos energia	68	71	1,70
Építőipar	299	138	1,70
Ipar összesen	1 306	109	33,30
Kereskedelem	553	120	14,10
Idegenforgalom és vendéglátás	140	120	3,50
Közlekedés	303	95	7,70
Pénzügyi szolgáltatás	73	89	1,90
Ingtatlanszolgáltatások	266	204	6,80
Közigazgatás	295	113	7,50
Oktatás	329	98	8,40
Egészségügy	267	115	6,80
Egyéb szolgáltatások	175	91	4,50
Szolgáltatások összesen:	2 401	113	61,20
Teljes gazdaság	3 922	108	100,00

Forrás: Statistics Hungary 2004; Introducing Hungary

A magyar GDP összetételét összevetve az Európai Unió átlagával az állapítható meg, hogy a hazai mezőgazdaság megközelítőleg kétszer nagyobb arányt képvisel a GDP-n belül, mint a 2004-es bővítés előtti uniós átlag. A feldolgozóipar, valamint a kereskedelem, vendéglátás, kommunikáció GDP-hez való hozzájárulását illetően az unió átlagával egy szinten helyezkedik el Magyarország.

A GDP összetétele			
	Magyarország		EU-15
	1995	2002	2002
Mezőgazdaság	5,9	3,3	1,9
Feldolgozó- és építőipar	27,1	27,2	24,9
Kereskedelem, vendéglátás, kommunikáció	19,6	19,1	19,9
Egyéb szolgáltatások	35,3	39,0	45,9
Összesen:	87,9	88,6	92,6
Adók	12,1	11,4	7,4
GDP	100,0	100,0	100,0
Felhasználás			
Háztartások felhasználása	66,4	66,0	58,3
Kormányzati kiadások	11,0	10,9	20,6
Bruttó tőkefelhalmozás	22,4	25,3	19,3
Teljes felhasználás:	99,8	102,2	98,2
Külkereskedelmi mérleg hiány	0,2	-2,2	1,8

Forrás: Statistics Hungary 2004; Introducing Hungary

A kereskedelmi relációkat szemléltető táblázatból egyértelműen látszik, hogy a magyar export megközelítőleg háromnegyede az Európai Unión belül talál felvevőpiacot, míg az import kétharmada származik innen. Magyarország legjelentősebb külkereskedelmi partnere Németország, ahova az export 34,1%-a irányul. A magyar import 24,5%-a származik német relációból.

A magyar kivitel legjelentősebb részét, 60,9%-át a gépipari és szállítási termékek adják. Import oldalon szintén ezek a termékek rendelkeznek a legnagyobb részaránnyal.

	Export	Import
Országcsoportok, legfőbb kereskedelmi partnerek	2002.	
Fejlett országok	80,3	65,4
Európai Unió	73,6	55,0
Németország	34,1	24,5
Ausztria	8,0	6,3
Olaszország	5,8	7,1
Fejlődő országok	4,0	17,1
Kéler-közép-európai országok	15,7	17,5
Összesen:	100,0	100,0
Legfőbb árucsoportok		
Ital, élelmiszer, dohány	6,6	3,1
Nyersanyag	2,1	2,0
Energia	1,6	7,7
Vegyri termékek	7,0	9,7
Gépipari és szállítási termékek	60,9	51,5
Egyéb feldolgozott áru	21,8	26,0
Összesen:	100,0	100,0

Forrás: Statistics Hungary 2004; Introducing Hungary

A MAGYARORSZÁGI KIVITEL FŐBB CÉLORSZÁGAI 1938-2000 KÖZÖTT (%-BAN)

	1938	1950	1960	1970	1980	1990	2000
Szovjetunió		28,9	30,8	35,8	31,1	20,2	1,6
Csehszlovákia	4,1	10,6	11,3	9	6,4	4,1	1,7
Ausztria	18,3	5,1	3,4	2,8	4,2	7,5	8,7
Olaszország	8,5	3,4	2,4	5,8	4,6	5,9	5,9
Németország	27,4						37,2
NSZK		7,4	5,2	5,9	10	17,1	
NDK		7,4	12	10,3	7,2	3,1	

Forrás: Századok statisztikája. Budapest, 2001. KSH, p 159-160.

** Megszorító megjegyzések: Csehszlovákia 1990-2000 közti adatai Csehországra, míg a Szovjetunió 1990-2000 közötti adatai Oroszországra vonatkoznak.*

A magyar export célországaira vonatkozó táblázatból a következő következtetéseket lehet levonni: a háború előtt a magyar kivitel gyakorlatilag nulla volt a Szovjetunióval, ezzel szemben 1950-ben már a kivitel csaknem 30%-a irányult a keleti nagyhatalom felé. A 70-es évekig folyamatosan erősödött a szovjet irányultságú tendencia. Csak az 1968-as új gazdasági mechanizmus bevezetése következtében kezdett nyitni az ország a nyugati országok felé. A rendszerváltást követő években jelentéktelenné vált a keleti piacokra irányuló kivitel. Az 1970-es évektől érzékelhetően csökkenő, Szovjetunióba irányuló export megfigyelhető a többi „testvéri” szocialista országba irányuló export esetében is. A tőkés országokba irányuló kivitel 1950-es évekbeli drasztikus visszaesését csak a 80-as évek derekától követte növekvő tendencia. A 90-es évektől újra visszaállt a II. világháború előtti időszakra jellemző nyugat-európai orientáltságú tendencia. Jelenleg Németország hazánk legjelentősebb külkereskedelmi partnere.

A magyarországi kivitel áruszerkezetét bemutató alábbi táblázatból a következő tendenciák láthatók: a kivitelen belül az 1950-60-as években, amikor a magyar gazdaság egyre nagyobb mértékben fordult a Szovjetunió és az egyéb KGST-országok felé, egyértelműen a gépek, szállítóeszközök és a feldolgozott termékek domináltak, 1963-ban az export mintegy 60%-a ilyen ipari termékekből állt. Mindez azt jelenti, hogy a szovjetizálás következtében teljesen megváltoztak a magyar export több évszázados trendjei, amikor is országunk elsődlegesen mezőgazdasági exportőr volt. Kaposi Zoltán könyvében az olvasható, hogy a magyar kivitel 80%-a agrártermékekből állt még 1930-ban is. A gépek, szállítási berendezések 90-es évekbeli kiviteli visszaesését követően 2000-ben ez az árucsoport volt a legjelentősebb a kiviteli áruszerkezetben a jelentős külföldi működőtőke beáramlásának következtében. A hagyományos élelmiszerexport több évtizeden keresztül 20-22% között ingadozott, majd pedig a 90-es években gyorsan csökkenni kezdett.⁵

⁵ Kaposi Zoltán: Magyarország gazdaságtörténete 1700-2000.

A MAGYARORSZÁGI KIVITEL ÁRUSZERKEZETE
1963-2000 KÖZÖTT (%-BAN)

Árucsoport // Év	1963	1965	1970	1980	1990	2000
Élelmiszerek, italok, dohány	21,4	20,7	22,3	21,8	21,2	6,9
Nyersanyagok	4,5	3,9	4,7	4,7	5,9	2,4
Energiahordozók	2	1,4	1,1	2,5	3,1	1,8
Feldolgozott termékek	37,5	39,2	37,7	36,9	44,2	29,1
Gépek és szállítóeszközök	34,6	34,8	34,2	34,1	25,6	59,8

Forrás: Századok statisztikája, Budapest, 2001. KSH p. 158.

Az importarányok is a szocialista gazdálkodás már megszokott folyamatait mutatják. Az 1950-60-as években egyre fokozódó mértékben kerültek Magyarországra nyersanyagok, alapanyagok a Szovjetunióból. Ez a növekvő tendencia megfigyelhető Csehszlovákia és az NDK esetében is. Akár csak az exportnál, így itt is gyors csökkenés tapasztalható az ötvenes-hatvanas években a tőkés relációból származó behozatalnál, a befelé forduló zárt szocialista tömb igyekezett elzárkózni a tőkés országoztól, a KGST-n belüli önellátásra törekedtek. A lassuló növekedés és a korszerűtlen gazdasági-technológiai szerkezet konzerválódása miatt a 70-es évektől növekedett a nyugati országokból származó import. Érdeemes megjegyezni, hogy a 90-es évek után is megmaradt a szovjet, orosz import egy lényeges hányada, ami elsődlegesen a folyamatosan szállított kőolajjal függött össze, az orosz kőolajat a világpiaci ár alatt lehet beszerezni és a kiépített csővezeték-hálózaton keresztül olcsóbban biztosítja a magyar gazdaság energiaszükségletének jelentős részét.

A MAGYAR IMPORT ARÁNYAI 1938-2000 KÖZÖTT (%-BAN)

	1938	1950	1960	1970	1980	1990	2000
Szovjetunió		24,5	31,6	34,4	28,9	19,1	8,1
Csehszlovákia	6,6	10,3	11,9	8,3	5,4	4,7	2
Ausztria	11,5	5,7	3,6	3,4	5,5	10	7,4
Olaszország	6,2	2,9	2,5	3,8	3,3	4,1	7,5
Németország	30,1						37,2
NSZK		9,9	5,2	5,3	12,2	17,4	
NDK		2,6	11	11	7,2	5,9	

Forrás: Századok statisztikája. Budapest, 2001. KSH. p. 159-160.

** Megszorító megjegyzések: Csehszlovákia 1990-2000 közti adatai Csehországra, míg a Szovjetunió 1990-2000 közötti adatai Oroszországra vonatkoznak.*

A behozatal áruszerkezetében is jelentős különbségeket láthatunk a két világháború közötti időszakhoz képest. A legnagyobb elmozdulás a nyersanyagok és energiahordozók importarányának gyors növekedésében érzékelhető. 1963-ban a két árucsoport behozatalon belüli aránya már elérte a 30%-ot. A feldolgozott termékek importja is jelentős növekedésnek indult a II. világháború után, ami elsősorban az erőltetett iparosítás számlájára írható. Amikor 1970-ben visszaestek a beruházások, akkor a nyersanyag-behozatal is a felére zuhant, majd a következő évtizedekben tovább csökkent aránya.

Az import vonatkozásában nagyon jelentős tendencia tapasztalható a 90-es évek elejétől fogva. Ez a tendencia a feldolgozott termékek és a gépek arányának kimagasló megugrásán érhető tetten. Ez a változás a nyugati működő-tőke beáramlásával megvalósuló új üzemek telepítésének és az elavult géppark folyamatos lecserélésének tudható be. 2000-ben a két árucsoport aránya már elérte a 87%-ot az importon belül.

A MAGYARORSZÁGI BEHOZATAL ÁRUSZERKEZETE
1963-2000 KÖZÖTT (%-BAN)

Árucsoport // Év	1963	1965	1970	1980	1990	2000
Élelmiszerek, italok, dohány	9,5	8,7	9,9	8	7,1	2,7
Nyersanyagok	18,8	18,5	13,5	8,7	5,4	2,2
Energiahordozók	11,8	12,1	9,1	14,9	14,2	8,4
Feldolgozott termékek	29,1	31,7	35,4	37,7	38,7	35,3
Gépek és szállítóeszközök	30,7	29	32,1	30,8	34,6	51,4

Forrás: Századok statisztikája. Budapest, 2001. KSH. p. 159-160.

** Megszorító megjegyzések: Csehszlovákia 1990-2000 közti adatai Csehországra, míg a Szovjetunió 1990-2000 közötti adatai Oroszországra vonatkoznak.*

IV. AZ EURÓPAI UNIÓHOZ TÖRTÉNŐ SIKERES FELZÁRKÓZÁST ELŐSEGÍTŐ FEJLESZTÉSI STRATÉGIA

A tanulmány utolsó fejezetében ismertetem az ország gazdasági versenyképességét, valamint az unión belüli kohézió erősítését elősegíteni hivatott fejlesztési stratégiai dokumentumot, amely nagyban hozzájárul az előző fejezetekben bemutatott társadalmi és gazdasági nehézségek felszámolásához. A 2002-ben elkészült Nemzeti Fejlesztési Terv (NFT) az az elsődleges jelentőségű stratégiai dokumentum, amely alapján Magyarország igénybe veheti az európai uniós forrásokat. Magyarország számára első számú prioritás e támogatások megszerzése. A források sikeres lehívásának elősegítésére hozták létre a Nemzeti Fejlesztési Terv és EU Támogatások Hivatalát.

Az NFT stratégiája a prioritási tengelyen keresztül valósul meg. A prioritási tengelyek az átfogó és specifikus célok eléréséhez szükségesek, és a stratégia alapján körvonalázódott legsürgetőbben fejlesztendő területeket határozzák meg a 2004-2006 közötti időszakra vonatkozóan. A prioritási tengelyek rendszere a beavatkozási területek logikáját követi.

A prioritási tengelyek, illetve a hozzájuk rendelt fejlesztendő területek rendszere a következő:

Gazdasági Versenyképesség Operatív Program

- befektetés-ösztönzés
- kis- és középvállalkozások fejlesztése
- turizmusfejlesztés
- kutatás-fejlesztés és innováció
- az információs társadalom, gazdaság és közgazdaság infrastrukturális feltételeinek fejlesztése

Humán erőforrás Fejlesztése Operatív Program

- aktív munkaerő-piaci politikák támogatása
- társadalmi kirekesztés elleni küzdelem a munkaerőpiacra történő belépés segítségével
- az élethosszig tartó tanulás feltételeit támogató fejlesztések, az oktatás és szakképzés javítása
- alkalmazkodó-képesség és vállalkozói készségek fejlesztése
- nők munkaerő-piaci helyzetének javítása
- egészségügyi és szociális infrastruktúra fejlesztése

Környezetvédelmi és Infrastruktúra Operatív Program

- környezetvédelem (zaj- és légszennyezés csökkentése, hulladékgazdálkodás fejlesztése, természeti károk megelőzése stb.)
- közlekedési infrastruktúra fejlesztése (a Helsinki közlekedési folyosók kiépítése az országhatárig, a meglévő közúthálózat teherbírásának fejlesztése, a régiók közötti elérhetőség javítása)

Agrár és Vidékfejlesztési Operatív Program

- a versenyképes alapanyag termelés megalapozása a mezőgazdaságban
- az élelmiszer-feldolgozás modernizálása
- a mezőgazdasághoz kapcsolódó vidékfejlesztés

Regionális Fejlesztés Operatív Program

- gazdasági és társadalmi fejlődés infrastrukturális feltételeinek javítása
- a regionális gazdaság versenyképességének a foglalkoztatási szempontokat szem előtt tartó javítása
- környezet minőségének javítását célzó fenntartható helyi fejlesztések
- térségfejlesztési programok.

Az NFT öt Operatív Programja között „A gazdasági versenyképesség erősítése” című program foglalkozik a kis- és középvállalatok fejlesztésével. A KKV szektor több, mint másfélmillió embernek biztosít munkahelyet, fejlesztését a foglalkoztatási szempontok is nagyban indokolják. A tőkehiány és a korszerű menedzsment ismeretek hiánya miatt a szektor termelékenységé messze elmarad a nagyvállalatokétól. A kis- és középvállalkozások támogatására van szükség ahhoz, hogy a multinacionális nagyvállalatok beszállítóivá válhassa-

nak. A Gazdasági Versenyképesség Operatív Programjában kiemelt prioritással bír a kis- és középvállalkozások technológiai korszerűsítése, korszerű menedzsmentrendszerek bevezetése, a működésükhöz szükséges alap- és emelt szintű információkat nyújtó tanácsadás támogatása, a vállalkozások közötti együttműködés elősegítése, közös üzleti szolgáltatások igénybevétele. A fejlesztési terület specifikus céljai, és elérésüket mérő mutatói a következők: A kis- középvállalkozások gazdasági teljesítményének növelése (ezen belül: a támogatott vállalkozások árbevételének növekedése, a termelékenység növekedése), a foglalkoztatás bővítése a kis- és középvállalkozásokban (vagyis: a támogatott vállalkozások által foglalkoztatottak számának növekedése).

A KKV stratégia leghangúlyosabb pontjai a növekedő és erősödő kis- és középvállalkozások stabilitásának elősegítésére, a helyi és a külföldön folyó versenyben az esélyegyenlőség megteremtésére, a vállalkozások piacra-jutásának elősegítésére, a vállalatirányítás és szakmakultúra, a vállalkozói ismeretek, képességek fejlesztésére, valamint a KKV-k helyi gazdaságfejlesztő hatásának és foglalkoztatási képességének kibontakoztatására irányulnak. A kis- és középvállalkozás-fejlesztési stratégia tehát a kis- és középvállalkozások gazdasági teljesítményhez való hozzájárulásának növelésére, a fejlődési, innovációs potenciáljuk javítására, valamint a vállalkozói kultúra fejlesztésére koncentrál. A kutatás-fejlesztési, innovációs stratégia tartalmazza a K+F műhelyek és a gazdálkodó szervezetek együttműködésén alapuló kooperatív kutatási és technológia-fejlesztési tevékenységek támogatását. A vállalati innováció-képesség, a tudás- és technológiatranszfer, valamint a K+F együttműködések és a hálózatépítés fejlesztésének támogatása a kutatás-fejlesztés eredményeinek gyakorlati megjelenését, s ezzel a vállalatok versenyképességének javulását segíti elő. Az információs társadalom fejlesztési stratégiájának jelentős eleme a keresleti oldal ösztönzése, azaz egyes tudásközvetítő rétegek, foglalkoztatási csoportok, kisvállalkozások és helyi közösségek informatikai hálózatokhoz, információs eszközökhöz juttatása, az „információs társadalomba” történő beilleszkedésük elősegítése. Ezen célok megvalósítására 2004-2006 között összesen (EU forrás+társfinanszírozás) 43 milliárd forint áll rendelkezésre.

Általánosságban elmondható továbbá, hogy a gazdasági versenyképesség fokozása érdekében a következő intézkedések meghozatala nélkülözhetetlen: Olyan iparpolitika kialakítására van szükség, amely a magyar tudásvagyonra, a különböző alkotói és a ki nem használt szakmai kapacitásra épít. Az adórendszert úgy kell átalakítani, hogy az ösztönözze a befektetéseket. Sokkal hatékonyabb kommunikációs támogatásra lenne szükség ahhoz, hogy a megfelelő információ valóban eljusson a befektetőkhez. Végül

pedig a különböző minisztériumok tevékenységének összehangolatlansága miatt nagyon sok negatív tapasztalat érkezik a külföldi befektetők részéről. Az európai szabályok szigorú eljárási rendet követelnek meg, ami miatt kiemelten fontos a szabályok egységes értelmezése. Mivel a cégek általában több minisztériummal állnak kapcsolatban, jelentős anyagi és időbeli veszteség éri őket, ha az egyes minisztériumok különböző módon értelmezik a jogszabályokat.

V. KONKLÚZIÓ

A „Magyarország csatlakozása az Európai Unióhoz” című tanulmányomban a magyar gazdaság szerkezetének a rendszerváltás óta eltelt időszakban bekövetkezett változásairól, illetve jelenlegi helyzetéről próbáltam minél átfogóbb képet adni.

A tanulmány harmadik fejezetében található, a rendszerváltás előtti évtizedek kereskedelmi relációinak, illetve az export-import termékszerkezetének a jelenlegi helyzettel történő összehasonlítása egyértelműen jelzi, hogy a magyar gazdaság milyen mélyreható strukturális változásokon esett át az elmúlt másfél évtizedben. A rendszerváltás előtti gazdasági struktúra részletes elemzésén keresztül érthetjük csak meg, hogy a múlt rendszer elhibázott gazdaságpolitikája milyen óriási tehertételt jelentett és következményei révén jelent ma is Magyarország számára: A nehézipar fejlesztésének irracionális erőltetése és a szolgáltató szektor elhanyagolása jelentős mértékben torzította az ország gazdasági struktúráját, amely komoly versenyhátrányhoz vezetett a nyugat-európai országokkal szemben.

A magyar kis- és középvállalati szektor európai uniós viszonylatban mért gyengesége is a múlt rendszer koncentrált, nagyvállalatokra épülő gazdasági struktúrájából vezethető le. A háború utáni államosításokkal és a nagyüzemi rendszer megszervezésével jóformán eltűntek a kis- és középvállalkozások.

A nyugati multinacionális cégek a privatizáció során a piacgazdasági keretek között versenyképes, nyereségtermelő nagyvállalatokat vásárolták meg, amelyeknél szükségszerűségből racionalizálták a munkafolyamatokat. A kis- és középvállalkozásoknak az újrakezdésből adódó nehézségeken túl komoly finanszírozási problémákkal is szembesülniük kell. Az államnak a kis- és középvállalkozások finanszírozási problémáinak különböző támogatásokkal és garanciákkal történő segítségével túl olyan vállalkozásbarát gazdasági környezet kialakítását kell biztosítania, amely ösztönző hatással van ezen vállalkozások beindítására, illetve folyamatos fejlesztésére.

A versenyképes gazdaság megvalósításához elengedhetetlen, hogy a kis- és középvállalkozások felnőjenek a multinacionális cégek által támogatott követelményekhez. Éppen ezért nagyon fontos, hogy a 2002-ben elkészült Nemzeti Fejlesztési Terv Operatív Programjaiban megfogalmazott célok hatékony állami koordinációval meg is valósuljanak.

A szerző a Széchenyi István Egyetem Multidiszciplináris Doktori Iskola PhD-hallgatója.

FELHASZNÁLT IRODALOM, FORRÁSOK:

- BARTA GYÖRGYI: *A magyar ipar területi folyamatai 1945-2000*. Dialóg Campus Kiadó; Budapest-Pécs, 2002.
- JENSEN, JODY – MISZLIVETZ FERENC (szerk.): *Az új Európára készülve*. Savaria University Press; Szombathely, 2002.
- KAPOSI ZOLTÁN: *Magyarország gazdaságtörténete 1700-2000*. Dialóg Campus Kiadó; Budapest-Pécs, 2002.
- KAPOSI ZOLTÁN: *A XX. század gazdaságtörténete II. 1945-1990*. Dialóg Campus Kiadó; Budapest- Pécs, 2001.
- PALÁNKAI TIBOR: *Az európai integráció gazdaságtana (IV. kiadás)*. Aula Kiadó; Budapest, 1999.
- ROMSICS IGNÁC: *Magyarország története a XX. században*. Osiris Kiadó; Budapest, 2001.
- Célegyenesben Magyarország sikeres integrációja, a magyar EU Bővítési Üzlet Tanács ajánlásai 2003*. Budapest, 2003.
- Gyakorlati tudnivalók az Európai Unióról kis és középvállalkozóknak. Gazdasági és Közlekedési Minisztérium*; Budapest, 2003.
- EU Working Papers V.évf./3.sz.* (a Budapesti Gazdasági Főiskola Külkereskedelmi Főiskolai karának szakmai folyóirata). Budapesti Gazdasági Főiskola; Budapest, 2002.
- <http://www.nfh.hu>
- http://www.nfh.gov.hu/doc/doku/IFM_tanulmanyok/Beruhazasok_Mo.pdf
- <http://www.ksh.hu>
- <http://www.gkm.hu>
- <http://www.gkm.hu/dokk/main/gkm/kiseskozepv>